

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

2025-yil 1(2)-son

TORCG

**“IJTIMOIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-
INNOVATSION TADQIQOTLAR”**

ilmiy-metodik jurnali

Bosh muharrir:

Boltaeva Mohichehra

Tahrir hay'ati:

07.00.00 - Tarix fanlari

- Ergasheva Yulduz — Tarix fanlari doktori, professor
- Zununova Gulchehra — Tarix fanlari doktori, professor
- Kurbonova Zemfira — Tarix fanlari doktori, professor
- Askar Jumashayev — Tarix fanlari doktori, professor
- Nurjanov Sabit Uzakbayevich — Tarix fanlari doktori, katta ilmiy xodim
- Xaydarov G'ayratbek Mirzapulatovich — Tarix fanlari doktori, dotsent
- Seydametova Gulnara Utarbayeva — Tarix fanlari falsafa doktori, dotsent
- Nasirov Bunyod — Tarix fanlari falsafa doktori, dotsent
- Sulaymanov Salamat Arepbayevich — tarix fanlari doktori, dotsent
- Tangirbergenova Kalligul — tarix fanlari nomzodi, dotsent
- Akimniyazova Gulnaz Abdinayimovna, tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

09.00.00 - Falsafa fanlari

- Yaxshilikov Juraboy Yaxshilikovich — Falsafa fanlari doktori, professor
- Saitkasimov Akbar Isaxanovich — Falsafa fanlari doktori, professor
- Musaev Odil Raxmatovich — Falsafa fanlari doktori, professor
- Suvanov Ilxom Abduxalilovich — Falsafa fanlari doktori, katta ilmiy xodim
- Alima Berdimuratova — Falsafa fanlari doktori, professor
- Kabulniyazova Gulchehra Tashpulatovna — Falsafa fanlari doktori, professor
- Siddikov Ilyos — Falsafa fanlari doktori, dotsent

10.00.00 - Filologiya fanlari

- Zakirova Soxiba — Filologiya fanlari doktori, dotsent
- Ganiyeva Shodiya Azizovna — Filologiya fanlari doktori, dotsent
- Soatova Nodira — Filologiya fanlari doktori, professor
- Kobilova Zeboxon Bakirovna — Filologiya fanlari doktori, professor
- Teshaboyev Dilmurod Raxmadjonovich -
Filologiya fanlari doktori DSc, dotsent

13.00.00 - Pedagogika fanlari

- Jo'rayev Risbay Xaydarovich — Pedagogika fanlari doktori, akademik
- Turgunoy Egamberdiyeva — Pedagogika fanlari doktori, akademik
- Ibragimov Xolboy Ibragimovich — Pedagogika fanlari doktori, akademik
- Turakulov Olim Xolbutayevich — Pedagogika fanlari doktori, professor
- Abdullayeva Barno Sayfutdinovna — Pedagogika fanlari doktori, professor

- Ismoilov Temur Islamovich — Pedagogika fanlari doktori, professor
- Umid Negmatovich Xo'jamqulov — Pedagogika fanlari doktori, professor
- Isakulova Nilufar — Pedagogika fanlari doktori, professor
- Jumanəzova Muxayyo Tojiyevna — Pedagogika fanlari doktori, dotsent

19.00.00 - Psixologiya fanlari

- Abdullayeva Dilbar — Psixologiya fanlari doktori, professor
- Atabayeva Nargis Batirovna — Psixologiya fanlari doktori, dotsent,
- Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti
- Umarov Baxriddin Mengboyevich — Psixologiya fanlari doktori, professor
- Shamshetova Anjima Karamaddinovna — Psixologiya fanlari doktori, dotsent
- Norbekova Barno — Psixologiya fanlari falsafa doktori, dotsent
- Abdumajidova Dildora — Psixologiya fanlari falsafa doktori, dotsent

23.00.00 - Siyosiy fanlar

- Jo'raqulov Furqat Norjigitovich — Siyosiy fanlar doktori, professor
- Axmedov Husnidin Alikulovich — Siyosiy fanlar doktori, professor
- Musaev Mansur Tursunpulatovich — Siyosiy fanlar doktori, katta ilmiy xodim Ravshanov
- Fazluddin Ravshanovich — Siyosiy fanlar doktori, dotsent

22.00.00 - Sotsiologiya fanlari

- Xolbekov Abdug'ani Jumanazarovich — Sotsiologiya fanlari doktori, professor
- Sodiqova Shoxida Marxaboyevna — Sotsiologiya fanlari doktori, professor
- Gabdrahmanova Gulnara Faatevna — Sh. Marjani nomidagi Tarix instituti, Tatariston Respublikasi Fanlar akademiyasi, Sotsiologiya fanlari doktori, professor
- Kamalova Xatira Sabirovna — Sotsiologiya fanlari nomzodi, dotsent

"Ijtimoiy-gumanitar sohada ilmiy-innovatsion tadqiqotlar" - bu ilmiy-metodik jurnal bo'lib, O'zbekistonda 2024-yildan beri nashr etilmoqda. Jurnal har chorakda bir marta, yiliga 4 marta chop etiladi. Ushbu jarayonga talabga ko'ra muassislar va tahrir hayati bilan birgalikda kelishgan xolda o'zgartirish kiritish mumkin.

MUNDARIJA

09.00.00 - Falsafa.....	6
YOSHLARDA ESTETIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHDA MILLIY QADRIYATLARNING TUTGAN O‘RNI	6
Suvanova Dilnura Kurbanovna	6
Qoraboyev Suxrob Mustafakulovich.....	6
ANTIK DAVR FALSAFASIDA INSON MUAMMOSINING TAHLILI.....	11
G.T. Kabulniyazova.....	11
13.00.00 – Pedagogika	15
SHTURM- LIUVILL OPERATORI PARAMETLARINI TIKLASHDA SPEKTRAL BERILGANLARNI ALMASHTIRISH MASALASI.....	15
Rabimkul Abdunazarov	15
OLIY TALIM MUASSASALARIDAGI TA’LIM SIFATINI OSHIRISH XALQARO STANDARTLARNI QO‘LLASH.....	22
Hamdamov Yusufjon Mahammadjon o‘g‘li.....	22
TEXNIKA OLIY O‘QUV YURTLARIDA IMITATSION-VARIATIVLIK ASOSIDA O‘QITISHNI TAKOMILLASHTIRISH.....	26
Obidov Jamshidbek G‘ayratjon o‘g‘li	26
BOSHLANG‘ICH SINF “O‘QISH SAVODXONLIGI” DARSLARIDA O‘QUVCHILARNING MANTIQUIY FIKRLASH QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI	32
Sayfiddinova Jamila Ziyodaulla qizi	32
Asrorova Madina Orzuyevna.....	32
10.00.00 - Filologiya	38
XORAZM MATBUOTI TARIXIDAN	38
Iqboloy Adizova Istamovna.....	38
NAVOIY-FONIYNING TURKIY VA FORSIY G‘AZALLARIDA IRFONiy G‘OYALAR TALQINI.....	48
Bekova Nazora	48
O‘ZBEK TILIDAGI ERGASH GAPLI QO‘SHMA GAPLARNING NAZARIY ASOSLARI	57
Teshaboyev Dilmurod Raxmadjonovich	57
SHOIRA LIRIKASIDA KO‘NGUL OBRAZI VA TASVIR MAHORATI	62
Eshonqulova Surayyo Isomiddinovna	62
BADIIY MATNDA OKKOZIONALIZMLARNING LINGVISTIK XUSUSIYATLARI.....	72
Ibragimov Xayrulla Hamdamovich	72
G‘AFUR G‘ULOM SHE’RIYATIDA MILLIY G‘URUR VA IFTIXOR TUYG‘ULARI TASVIRI	76
Tozagul Matyoqubova.....	76
ALISHER NAVOIY IJODIYOTIDA TELBALIKNING MOTIVLASHTIRILISHI	82
Rajabova Ma’rifat Baqoyevna.....	82

SAKKOKIY IJODIDA QUR'ONI KARIM OYATLARIGA MUROJAAT	88
Israilov G'ayrat Boyzoq o'g'li	88
19.00.00 – Psixologiya	92
O'SMIR O'QUVCHILARDA XAVOTIRLANISHGA BERILUVCHANLIKNI ANIQLASHNING USLUBIY ASOSLARINI SHAKLLANTIRISH	92
Alimbayeva Shaxlo Tursunovna	92
22.00.00 – Sotsiologiya	100
ZAMONAVIY TADQIQOTLARDA DINIY AN'ANALARNI O'RGANISHDAGI YONDASHUVLAR.....	100
Abdulfaizova Durdona Ikromjon qizi.....	100

10.00.00 - Filologiya

ALISHER NAVOIY IJODIYOTIDA TELBALIKNING MOTIVLASHTIRILISHI

Rajabova Ma'rifat Baqoyevna

BuxDU O'zbek tili va adabiyoti kafedrası professori, f.f.d.
marifat.bakaeva@mail.ru

Annotatsiya. Telbalik inson hayotidagi muammoli ruhiy holatlardan biri sifatida hamma davrlarda alohida e'tiborni tortib kelgan. Uning kelib chiqish sabablarini, ijtimoiy-hayotiy faktorlarini turli fanlar kesimida o'rganishga, shuningdek, u bilan bog'liq holatlarni adabiyotda ham ifodalashga ayrica diqqat qaratilgan.

Maqolada Alisher Navoiy ijodida telba obrazi va telbalik motivining tasavvufiy ma'nodagi talqini, sifatlanishi, shoirning ishqiy g'azallarida hamda "Xamsa" asari tarkibidagi "Layli va Majnun" dostonida ma'noviy induksiya hosil qilganligi, poetik ifodalanishi hamda shoir ijodida telba (majnun) obrazi va telbalik motivining o'ziga xos tasavvufiy talqinlari tadqiq qilinadi.

Kalit so'zlar: Navoiy, obraz, motiv, tasavvuf, telba, telbalik, devona, jinni, savdoyi, ishq.

THE MOTIF OF INSANITY IN ALISHER NAVOI'S LITERARY CAREER

Abstract. Madness has always received special attention as one of the most problematic mental states in human life. Particular attention is paid to the study of the causes of its origin, socio-vital factors in various disciplines, as well as the expression of related cases in the literature.

Madness is one of the traditional poetic experiences to be motivated by the example of the life of an artistic hero as one of the most complex psychological states of man. The article discusses the mystical interpretation and characterization of the image of the madman and the motive of the madman in the works of Alisher.

Keywords: Navoi, image, motive, mysticism, madman, madness, love.

МОТИВАЦИЯ ОБРАЗА БЕЗУМИЯ В ТВОРЧЕСТВЕ АЛИШЕРА НАВОИ

Аннотация: В статье рассматриваются мистическая трактовка и характеристика образа сумасшедшего и мотива безумства в теологическом смысле "тасаввуф" (тасаввуф-теологическое учение Ислама, где рассматривается безграничная любовь к Господу) в творчестве Алишера Навои, поэтическое выражение романтических стихотворений поэта входящие в состав эпоса "Хамса" на примере поэмы «Лайли и Меджнун».

Ключевые слова: Наваий, образ, мотив, суфизм, безумный (телба), сумасшедший (телбалик, девона, жинни), влечение (ишк).

Kirish. Telbalik insonning murakkab psixologik holatlaridan biri sifatida badiiy qahramon hayoti misolida motivlashtirilishi an'anaviy poetik tajribalardan biri bo'lib, uning yuksak namunasini ulug' o'zbek mutafakkir shoiri Alisher Navoiyning ayrim ishqiy g'azallari qatorida "Xamsa" asari tarkibidagi "Layli va Majnun" dostonida yorqin kuzatish mumkin.

Telbalik inson hayotidagi muammoli ruhiy holatlardan biri sifatida hamma davrlarda alohida e'tiborni tortib kelgan. Uning kelib chiqish sabablarini, ijtimoiy-hayotiy faktorlarini turli fanlar kesimida o'rganishga, shuningdek, u bilan bog'liq holatlarni adabiyotda ham ifodalashga ayrica diqqat qaratilgan. Aytaylik, faylasuflar telbalikni olamga munosabat

shakllaridan biri, ruhshunoslar murakkab psixologik holat, sotsiologlar ijtimoiy hayotdagi kamsitilgan va e'tiborga muhtoj qatlam, tibbiyotchilar ruhiy kasallik, tasavvufshunoslar Alloh ishqiga erishishning bir ko'rinishi deb qaraydilar.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature review). A. Navoiy ijodida ishq va jununlik masalasi A. Qayumov, N. Komilov, I. Haqqulov, R. Vohidov kabi olimlarning yirik tadqiqotlarida shoirning lirik merosi bilan birga "Layli va Majnun" dostoni misolida o'rganilgan. Bundan tashqari, E. Vohidovning "Junun vodiysida", E. Ochilovning "Majnun – Haq oshig'i", M. Shamsievaning "Layli va Majnun" dostonidagi psixologik chizgilar", G. Mashrabovanning "Navoiyning "Layli va Majnun" dostonida ruhiyat tasviri" kabi maqolalarida ishqning inson ruhiyatiga ta'siri natijasida yuzaga keladigan o'zgarishlar tahliliga tortilgan.

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology). Maqolada qiyosiy tipologik tahlil, kompleks tahlil metodlaridan foydalanilgan

Tahlil va natijalar (Analysis and results). O'zbek tilida telba, jinni, devona, tentak, savdoyi, dali so'zlari ko'pincha aqldan ozgan kishilarga nisbatan qo'llanishi bois o'zaro sinonimday tuyuladi. Shunday bo'lsa-da, ularni to'liq sinonim (ma'nodosh) so'zlar deb qarash qiyin. Masalan, "O'zbek tilining izohli lug'ati"da **telba** so'zi ikki ma'noda kishiga: a) aqldan ozgan, aql-hushini yo'qotgan, devona, jinni; b) biror narsaga, kimsaga ortiq darajada berilgan; savdoyi, shaydoni; bir ma'noda ma'nosizlikka (telba ko'zlar, telba ishq singari), ko'chma poetik ma'noda jilovlanmagan, asov, "quturgan", shiddat bilan pishqirgan, o'zini har yoqqa urgan narsalarga (telba daryo, telba shamol, telba soy kabi) nisbatan qo'llanishi ko'rsatilgan [11].

Telba shaxs oti, telbalik esa xatti-harakat, holat nomidir. Telba so'ziga *+larcha*, *+lardek*, *+namo*, *+saro* kabi holat ravishi hosil qiluvchi so'z yasovchi morfemalarning qo'shilishidan *telbalarcha*, *telbalardek*, *telbanamo*, *telbasaro* kabi vaziyat ravishlari paydo bo'lgan. Chunki telbalik insonning ma'lum bir vaziyatini, shu vaziyat bilan bog'liq holda bajaradigan ish-harakat tarzini, holatini bildirib turadi.

Jinni arabcha jin, ruh so'zlari bilan bog'liq holda kelib chiqqan bo'lib, xalq tilida uning "jinli", shevada esa "jilli" kabi variantlari mavjud. Bu so'z aqldan ozgan, ruhiy kasallikka yo'liqqan; telba, savdoyi kishini anglatadi. U ko'chma ma'noda xayoliga kelgan axmoqona ishlar, yarashmagan qiliqlar qiladigan kishiga, ahmoq va nodonga nisbatan qo'llanadi. Shuningdek, u o'zini yaqin olib, erkalatib gapirganda yoki hazil tariqasida "devona", "tentak" kabi ma'nolarda ham ishlatiladi.

Xalq orasida goh u tomondan, goh bu tomondan esadigan uyurma shamolga nisbatan "jinni to'polon", "jinni shamol" birikmalari qo'llansa, biror-bir xatti-harakati orqali es-hushidan ayirmoq holati – jinni qilmoq, kalaka qilmoq yoki rasvo va dabdala qilmoq – jinnisini chiqarmoq, turli xil narsalarga o'chlik, qattiq ishqivozlik – jinnisiga aylanmoq (masalan, hozirgi tilda futbol jinnisi, telefon jinnisi kabi) tushunchalarini anglatib keladi.

Tilimizda jinnidan tug'ilgan, jinnidan tarqagan bola jinnivachcha, erkalash va hazil tariqasida "tentakvoy", nojo'ya va ahmoqona ish; telbalik, savdoyilik esa jinnilik, jahli qo'zimoq, g'azablanmoq va achchiqlanmoq jinniligi tutmoq, telba tabiat ko'rinish jinninamo, kelishmagan qiliqlar qilib yuradigan jinnisang'i, aqldan ozganlar, telbalar shifoxonasi jinnixona deb yuritiladi [10].

Devona forsha telba, aqlsiz so'zidan. Bu so'z, avvalo, aqldan ozgan, esi past; telba, savdoyiga, yana Allohning vasliga yetishish umidida zikru samoga berilib, bu dunyo ishlaridan voz kechgan sufiy, darveshsifat odamga, bundan tashqari, biror maqsad, harakatga tamoman berilib, es-hushidan ajralgan kishiga hamda xayr-sadaqa bilan kun ko'ruvchi gado, tilanchiga nisbatan ishlatiladi.

Tilimizda devona so'zining o'zagidan affiksatsiya yo'li bilan yasalgan devonavachcha (devonaning bolasi, qalandarning, tilanchining, gadoning farzandi), devonavash (devonasifat,

devonamonand, devonalarga o'xshagan), devonavor (telbalarcha, devonalar kabi, devonalardek), devonalik (esi pastlik, jinnilik, tilanchilik) kabi jummlalar mavjud [9].

Savdoyi arabcha dilgir, dilgirlikka moyil; ma'yus, g'amgin so'zidan. Bu so'z ham biror kimsa, narsa dardida es-hushidan ayrilgan telba kimsaga nisbatan qo'llaniladi [6]. O'zbek tilida boshiga ishq savdosi tushgan odamni; telba, devona, jinni, tentak, aqldan ozgan, bebosh kimsani **galdir**, **dali** deb ham atashadi [4].

XV asrda yashab ijod etgan ulug' o'zbek shoiri Alisher Navoiy ijodida telba (majnun) obrazi va telbalik motivining o'ziga xos tasavvufiy talqini kuzatiladi. Buyuk shoir bu obraz va motivga o'zining ayrim ishqiy g'azallarida va "Xamsa" asari tarkibidagi uchinchi "Layli va Majnun" dostonida alohida o'rin ajratgan.

"Layli va Majnun" dostonida asl ismi Qays bo'lgan yigitning yor ishqidan o'rtanishi uni telbalik ko'yiga solishi badiiy yoritilgan. Lekin bunda Qaysning ishq aslida Allohga qaratilgan bo'lib, Layli timsolida uning tajallisini ko'radi. Shu haqiqiy ishq hajri, yordan ayriliq azobi oshiq yigitni telbalikka giriftor qiladi. Ishq dardi tufayli telba (jinni, devona) holatiga tushib qolgan Qaysni hech kim, hatto ota-onasi ham anglay olmaydi. Hamma uni Majnun, ya'ni jinni deb atay boshlaydi.

Ma'lumki, xalq orasida "Dali bo'lmay, vali bo'lmas" degan maqol keng tarqalgan. Xuddi shu maqolda aytilganidek, tasavvufiy ruhda fikr yuritgan va ijod qilgan Navoiy ham Allohning vasliga yetishish umidida bu dunyo ishlaridan voz kechgan darveshsifat Majnun Layli ishqiga tamoman berilib, es-hushidan ajralishi orqali asta-sekin olam haqidagi bilimlarga ega bo'lganligini, valiylik darajasiga ko'tarilganini ko'rsatadi. "Dalidan to'g'ri xabar" deganlaridek, Majnun ota-onasi o'limidan tushida xabar topishi va tushining o'ng kelishida ham uning avliyolik – Alloh do'sti darajasiga ko'tarila boshlaganini dalillaydi.

Navoiy o'z holatini ko'pincha Majnun holati orqali oshkor etishga urinadi. Shuning uchun uni jinni (majnun) deb ataydi. Chunki **jinni so'zining** arabcha bir ma'nosi ruh degani bo'lib, bu bilan shoir o'zining Majnun bilan ruhdosh ekaniga ishora qilgan. Qolaversa, bu so'zning o'zini yaqin olib, erkalatib gapirganda ishlatilishi ma'lum. Hatto Navoiy bu haqda o'z g'azallarida ochiq yozgani ham kuzatiladi:

Ishq aro rasvolig'im elga berur Majnunni yod,
O'ylakim, aylar oni ko'rgan meni mahzunni yod.
...To Navoiyni junun dashtig'a soldi ul pari,
Hazz uchun ham qilmadi bir qatla ul majnunni yod [4].

Navoiy Qaysning har bir holati uning jununiga bois bo'lmish Laylining go'zalligi bilan bog'liqligini tasvirlab ko'rsatadi. Ayniqsa, Laylining qora sochlari yigitning jununi, uning savdoyiligi timsoli bo'lganini ta'kidlaydi. Shunday tasvir va talqinlar Navoiyning sevgi tuyg'ulari ifoda etilgan g'azallarida ham uchraydi:

Qayd aylarg'a junun ahlini bor ul ikki soch,
Har biri necha tugun, har tuguncha necha quloch [7].

Navoiy Majnun ruhiy holati va kayfiyatini ochib berishga urinar ekan, uning vujudi bamisoli olov bilan qoplangan, yonayotgan yopiq uyga o'xshashini ta'kidlaydi. Yigit iztiroblarining ko'pligidan jismi bo'shashib, bemador bemor holiga tushib qolganini, harakatlanmoqqa qo'l-oyoqlarida holi yo'qligini bildiradi. Qays telbalarcha holatda ishq dashtida kezadi. Bunga chora sifatida otasi uni zanjirga soladi. Hayotda ham telbalarni zanjirlab qo'yish holati kuzatiladi. Biroq bu zanjir Qays uchun xursandchilik, mushkullarning yechimi hisoblanadi. "Layli va Majnun"da o'qiymiz:

Ey silsilai junun aro band!
Bo'lg'il bu salosil ichra xursand.
Bu qayd ila kimki shod bo'ldi,
Mustavjibi yuz kushod bo'ldi [8].

Jinnilik zanjirida band bo'lgan, bu zanjirlar ichida xursand bo'li! Kimki bu kishan bilan shod bo'lsa, yuz kushodlikka erishadi.

Shunga ishora qilib, Navoiy bir o'rinda:

“Ul pari ko'yida men devonani band aylangiz,
Band-bandim zulfi zanjirig'a payvand aylangiz” [2]

deb yozsa, yana bir boshqa g'azalida:

“Qayd etarda ul pari ko'yida men devonani,
Itlari zanjiri birla koshki band etsangiz”, [3] –
deb kuylaydi.

Shu o'rinda Navoiyning besh-olti yasharligida Farididdun Attorning “Mantiq ut-tayr” (“Qushlar mantiqi”) asarini yod olib, undan parchalarni doimiy pichirlab aytib yurgani uchun ota-onasi uni telbalanib qolgan gumon qilishi yodga keladi. Bu haqda shoirning o'zi keyinchalik shu asar ta'sirida yaratgan “Lison ut-tayr” (“Qushlar tili”) asarining oxirida aytib o'tgan.

Darhaqiqat, Navoiy “Mantiq ut-tayr” asari g'oyalaridan ta'sirlanib, tarkidunyo qilish fikriga tushgan. Shu intilish uni bir umr tark etmagani shoir faoliyatidan ma'lum. Albatta, real dunyoning noz-ne'matlaridan, totli va huzurbaxsh lahzalaridan ongli ravishda o'zini tiyish, bu yo'ldagi asosiy raqib – nafsni yengish, “o'lmasdan burun o'lish” har kimning ham qo'ldan kelavermaydi. Bundaylarni ko'rgan iymoni sust kimsalar ularni telba deb atashi tayin. Navoiy masalaning aynan shu jihatlarini yoritishda telba obrazidan foydalangan.

Shoir haqiqiy ishq yuzlab oqilu farzonani devona aylab, rasvo qilganini ta'kidlab yozadi:

Ishq ayladi yuz oqilu farzonani rasvo,
Ne ayb agar qildi bu devonani rasvo [3].

Navoiy parini “Alloh”, majnunlarni esa ishq ahli sifatida ifodalagani quyidagi misra orqali yanada oydinlashadi:

Ul pari majnunlarig'a sad yak o'lg'ay, ey quyosh,
Chunki qilsang zarrai behaddu poyoningni jam' [3].

Oshiq ishq yo'lida yaxshi-yomonini, aqlini sadqa qilib [1], sargum bo'lib [1], jununga aylanganiga rozi. U bor topgan-tutganini ishq yo'lida, o'z laylivashi yo'lida sarflashga tayyor:

Ganj agar topsam meni devonavash vayron aro,
Aylaram laylivashimg'a oni majnunvor xarj [7].

Shoir telba ko'ngil, devona ko'ngil, devonai rasvo, telbai rasvo, devonalig'larni oshkor qilgan shayx – San'on [1], hayoti sharbatini hijron zahri bilan talx qilgan ul pari [1], majnunlig'idan ko'z oldida bir parizod lahza-lahza jilva aylashi [1], o'sha parizod shoirni ko'ngil jinsi bashardin asrab oxir devona qilgani [1] haqida ham gapiradi.

Alisher Navoiy ma'shuqa obrazini ko'pincha pari, parivash, malak timsolida gavdalandirtsa, oshiqni telba qiyofasida ifoda etadi:

Ul parivash ishqidin, nosih, meni man' etmakim,
Telbalik vaqtiyu oshiqliq zamonidur manga.
To o'qubmen ishq harfin darsu takroru sabaq
Vomiqu Farhodu Majnun dostonidur manga [2].

Xalqda pariga uchragan kishi aqlu hushidan ayrilib telbaga, jin chalgan jinniga, dev urgan devonaga aylanib qoladi, degan ishonch mavjud. Bu haqdagi xalqona qarashlarga tayanib, shoir yozadi:

Ki, ey majnun, pari ko'rdung magarkim tarki hush etting,
Takallum qil, bu sog'arni ichib, raf'i hijob aylab [7]

A.Navoiy telbalik holatini shunday tasvirlashga urinadi:

Telbalik, ko'rkim, qucharmen bog' aro har sarvni,
Birisi sarvqaddi siymbar bo'lg'aymu deb [3]

Yoki:

Ul pari borg'och, Navoiy dasht sori qo'ydi yuz,
Telbalar yanglig' yaqosin chok etib, afg'on chekib [6].

Telbalik huzurini bayon etib, shukrona keltiradi:

Jon berib oldim jununu ishq to bo'ldim fano,

Oллоh-оллоh, ul ne xush savdo, bu ne xush sud erur [2]

Telbalik – bedavo dard. Unga hech bir tabib chora topolmagan. Shundan kelib chiqib, Navoiy yozadi:

Chu ko'rdi jununim, tabib ayttikim,

Bu devonalig' ishqdindur alomat [7].

Bir g'azalida Navoiy bevosita tabib – hakimga murojaat qilib, o'z dardi mohiyatini uqtirishga harakat qiladi:

Telba deb qilma Navoiyning ilojin, ey hakim,

Kim mushavvashdur anga bir o'zga savdodin dimog' [2].

Shoir yor ko'yi itlariga murojaat qilib, agar telba ko'nglimni topsangiz, to'sh-to'shida tishlabon parkand-parkand aylangiz" deydi [1].

Navoiy o'z yozganlarini ul pari qasrida xomasi (qalami) no'gidin oh-o'q kelib, shu oh o'qi birla majnunvor xat [1] yozganligini va savod etmish ko'ngillar ilg'asa, yor vasfida yozgan bor xatlari savdo ahliga zanjir ekanligini [1], Majnun o'ziga hampoyaligini [1] alohida qayd etadi.

Ba'zi misralarida shoir aqlu hush ahli bilan majnunni qarshilantirib, tazod san'atini yaratishga erishadi:

Telba itni demangiz mendek nedinkim, or etar

Aqlu hush ahlini bir majnunga monand etsangiz [7].

Yana bir o'rinda shoir devona va sog' so'zlarini yonma-yon qo'llab, tazod san'atini vujudga keltirgan:

Sog' bo'l, devona etsang meni bir may birlakim,

Hajrdin devonamen bo'ldum esa bir lahza sog' [4].

Navoiy asarlarida telbalik uzri o'ziga xos ifoda etilgan bo'lib, shoir "Navoiyning jununin ayb qilmang, Kim, ani telbaratmish bir parivash" [1] deydi. O'zining har dam telbarab g'oyib bo'lishini [1], "Telba ko'ngli savdo dashtiga qochishiga g'am zindoni ichra ko'p qobolg'oni" sabab bo'lganini [1] ta'kidlaydi. Shoirning bu holatini esa faqat "aql ko'yi bilan anglash lozim"ligini [1] uqtiradi. O'z devonai rasvoligi oldida Majnun xiradmandligini [1] aytadi.

Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations).

Alisher Navoiy badiiy tafakkuri mahsuli bo'lgan asarlari qavatlaridagi ma'no mohiyatni anglash uchun, albatta, daho ijodkorning olam va odam haqidagi qarashlaridan xabardor bo'lish lozim. Jumladan, yuqorida tilga olingan tushunchalar zaminida ham qator g'oyalarni targ'ib qilgan shoir so'zning buyuk qudratini ko'rsata oldi.

Xulosa qilib aytganda, Alisher Navoiy ijodida telba obrazi Yaratganning nazari tushgan inson timsolini ifodalashga xizmat qilgan. Bu holat poetik an'ana tusini olib, boshqa shoirlar ijodida ham davom ettirilgan.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати (References)

1. Алишер Навоий. Топмадим. Ўзбек адабиёти бўстони. Ғазаллар. – Т.: Ғ.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1988. –Б. 11, 38-330.
2. Навоий Алишер. Мукамал асарлар тўплами. XX жилдлик. I жилд. Бадоеъ ул-васат. –Т.: Фан, 1987. –Б. 50, 124, 223, 266.
3. Навоий Алишер. Мукамал асарлар тўплами. XX жилдлик. II жилд. Наводир ун-ниҳоя. – Т.: Фан, 1987. –Б. 30, 43, 264.

4. Навоий Алишер. Мукаммал асарлар тўплами. XX жилдлик. III жилд. Фаройиб ус-сиғар. – Т.: Фан, 1988. –Б. 118, 243.
5. Навоий Алишер. Мукаммал асарлар тўплами. XX жилдлик. IV жилд. Наводир уш-шабоб. – Т.: Фан, 1989. –Б. 92.
6. Навоий Алишер. Мукаммал асарлар тўплами. XX жилдлик. V жилд. Бадоеъ ул васат. – Т.: Фан, 1989. –Б 43.
7. Навоий Алишер. Мукаммал асарлар тўплами. XX жилдлик. VI жилд. Фавойид ул-кибар. – Т.: Фан, 1990. –Б. 46, 57,74, 155.
8. Алишер Навоий. Лайли ва Мажнун. – Т.: Ғ. Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти. 1990. –Б.89.
9. Қаюмов А. Асарлар. 1-жилд. – Т.: Мумтоз сўз, 2008. – Б. 9-137.
10. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 5 жилдлик. 1-жилд. А – Д. – Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2006. –Б. 587-589.
11. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 5 жилдлик. 2-жилд. – Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2006. –Б. 91-92.
12. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 5 жилдлик. 4-жилд. Н–Тартибли. – Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2006. –Б. 56-57, 415.